

BU KADAR ETNOGRAFI YETER!

Tim Ingold*

Çeviri: Beren Kandemir

Özet

Etnografi hem antropolojide hem diğer bağlantılı alanlarda fazlaca kullanılan bir terim haline gelmiş ve anlamını büyük ölçüde yitirmiştir. "Etnografikliği" araştırmamızı yürüttüğümüz kişilerle yapılan görüşmelere veya daha genel olarak alan çalışmasına dayandırmak, antropolojinin bir disiplin olarak, gerek ontolojik taahhüdünü gerekse eğitsel amacını ve temel çalışma prensibini - yani katılımcı gözlemi-zayıflatmaktadır. Ayrıca, akademinin hem içerisinde hem de ötesinde, birlikte incelediğimiz kişiler ile birlikte öğrendiklerimiz arasında zararlı bir ayrımı yeniden üretmektedir. Antropolojinin etnografiye, her şeyden daha fazla olan takıntısı, onun kamusal sesini kısıtlamaktadır. Bu sesi geri kazanmanın yolu ise, antropolojinin gerçek yaşam ile tahayyül arasındaki kopukluğu sağaltmaya adanmış, ileriye dönük bir bilim olarak yeniden gündeme getirilmesinden geçmektedir.

Anahtar Terimler

karşılıklılık, eğitim, etnografi, saha çalışması, yöntem, katılımlı gözlem, teori

Ingold, T. (2014) "That's Enough About Ethnography!", *HAU-Journal of Ethnographic Theory*, 4 (1): 383-395. Available online at <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau4.1.021>

* Prof. Dr., Department of Social Anthropology, University of Aberdeen. tim.ingold@abdn.ac.uk

Çeviri Tarihi: Mayıs 2017

THAT’S ENOUGH ABOUT ETHNOGRAPHY!

Abstract

Ethnography has become a term so overused, both in anthropology and in contingent disciplines, that it has lost much of its meaning. I argue that to attribute “ethnographicness” to encounters with those among whom we carry on our research, or more generally to fieldwork, is to undermine both the ontological commitment and the educational purpose of anthropology as a discipline, and of its principal way of working—namely participant observation. It is also to reproduce a pernicious distinction between those with whom we study and learn, respectively within and beyond the academy. Anthropology’s obsession with ethnography, more than anything else, is curtailing its public voice. The way to regain it is through reasserting the value of anthropology as a forward-moving discipline dedicated to healing the rupture between imagination and real life.

Key Terms

correspondence, education, ethnography, fieldwork, method, participant observation, theory

Ne Demek İstedığımızı Açıklamak

“Etnografik”, antropoloji disiplinde en aşırı kullanılan kavram haline gelmiştir. Terimin temelleriyle olan bağının tam olarak ne zaman gevşediğini veya bu durumu takip eden hızlı yayılmanın nedenlerinin ne olduğunu söylemek zor. Kuşkusuz bu nedenler oldukça karmaşıktır ve ayrı bir tarihsel araştırmanın konusu olabilir. Ancak ben bu makalede geçmişe değil, geleceğe odaklanıyorum. Çünkü bu aşırı kullanımın antropolojiye zarar verdiği, diğer alanlar ileriye dönük atılımlar yaparken, alanın önünü kestiğine ve gerçek anlamda disiplinimizi, dünyada hak ettiği ve dünyanın çaresizce ihtiyaç duyduğu etkiyi göstermekten alıkoyduğuna inanıyorum. Ve sebep bu kadar vahim olduğunu için, polemikten kaçınmayacağım. Takip eden akışta tarafgir bir anlatım var ve bu kasıtlı olarak öyle. Kaçamak sözlerden, bilimsel obskürantizmden ve antropoloji projesini kendi çalışma biçimlerinin incelenmesine çeviren kibirden bıktım. Kendi icraatlarının tiyatrosuyla sınırlı bir disiplin ilerleme gösteremez. Devamlı olarak yersiz bir duruma düşmesinde, kendisinden başka suçlayabileceği hiç kimse veya hiçbir şey yoktur.

Amacım etnografiyi bertaraf etmek veya onu antropolojik bilincimizden çıkarmak değil. Önemini ve uygulayıcılarına yüklediği karmaşık talepleri hafife alıyor da değilim. Daha çok, etnografiyi sınırlandırmakla ilgileniyorum, böylece biri bize samimiyetle, ne anlama geldiğini sorduğunda, açık ve kesin olarak yanıt verebiliriz.

İddia ediyorum; etnografiyi, aksi halde tüm girişimin değerini kaybetmesi derecesine varacak kıymetsizleştirme tehdidi taşıyan bu abartıdan, ancak böyle kurtarabiliriz. Çünkü etnografinin savruk olduğu tek yer antropolojiyle sınırlı değil. Terime dair suistimalin kendi kıyılarımızı da aşarak sosyal bilimlerde genel bir durum haline gelmesinden üzüntü duyan antropolog meslektaşlarımın büyük çoğunluğu adına konuştuğuma eminim. Sosyoloji, sosyal politika, sosyal psikoloji gibi alanlardan gelen ve araştırmacının rastlantısal olarak belirlenmiş katılımcılarla “etnografik görüşmeler” gerçekleştirileceğini ve elde edilecek verileri makbul bir yazılım programıyla işlemek suretiyle “sonuçlara” ulaşacağını açıkladığı kaç öneri okumuştur.

Etnografinin, nitelikselin yerine kullanımının moda olduğu görülen böyle bir süreç, doğru ve titiz bir antropolojik araştırmanın bütün ilkelerini ihlal etmektedir - uzun vadeli ve açık uçlu taahhüt, itina konusunda cömertlik, ilişkisel derinlik ve bağlama yönelik hassasiyet de dahil- ve buna karşı çıkmakta haklıyız. Ve bizim araştırma önerilerimizi de, etnografi adına, pozitivist metodolojinin protokollerine köle gibi bir bağlıkla değerlendiren; bizden örneğin, kaç kişiyle görüşmeyi planladığımızı, görüşmelerin ne kadar süreceğini ve katılımcıların nasıl seçileceğini belirtmemizi zorunlu tutanları da protesto etmekte aynı ölçüde haklıyız. Bu tür ölçütler karşısında antropolojik araştırma kıymetten düşmeye mahkûmdur.

Fakat, etnografi ile ne demek istediğimizi ikna edici ve entelektüel olarak savunulabilir bir şekilde açıklayamadığımız sürece protestolarımız boşuna olacaktır. Antropolojik araştırmanın etnografik olduğunu, çünkü onu biz antropologların yaptığını söylemek bizim için yeterli değildir. Etnografiyi bir şeref rozeti gibi taşımak, kendi büyüye kapılmış çevremiz dışında kimseyi etkilemeyecektir. Bir çoğumuzun disiplinimizin tehdit altında olduğunu, artık bir zamanlar sahip olduğu toplumun sesi olma konumundan uzak uçlara kaydığını hissettiğimiz anlarda; etnografiyle gerçekten neyi kastettiğimizi açıklama konusunda büyüyen yetersizlik, giderek artan bir utanç kaynağı olmaktadır; dahası savunmacı bir tepki olarak, antropolojiyi diğerlerinden ayıran bir şey olarak etnografiye dönmeye devam ediyoruz ve ortaya koyacak özgün şeyleri olan bir disiplin olarak, varlığını haklılaştırıyoruz. Doğrusunu söylemek gerekirse, kaderimizi böylesine kaygan bir zeminin ellerine bırakmak riskli bir strateji!

Etnografi Nedir

“Etnografiğin” niteleyici olarak rutin biçimde uygulandığı bazı kavramları düşünün: etnografik karşılaşma, etnografik alan çalışması, etnografik yöntem, etnografik bilgi

vardır. Etnografik monograflar ve etnografik filmler vardır. Ve şimdi de etnografik kurama sahibiz! Etnograf, bütün bunların içinden geçer. Bunu kimliğinin birincil boyutu olarak alan etnografin kafasını çevirdiği her şey ilk bakışta etnografiktir. Diyelim yalnızca kendi deneyiminize dair fikir yürütüyorsunuz ve bu deneyime dair yazıyorsunuz. Eğer bir etnografsanız o zaman bu bir oto-etnografidir. Diyelim işiniz bir müzedeki, dünyanın farklı yerlerinden toplanmış eserlerin küratörlüğünü yapmak; o zaman bu bir müze etnografisidir. Fakat ilginç bir biçimde bu kavram, akademinin sınırları içerisinde olanı kapsamamaktadır. Öğrenciler olarak bize, kendimizden daha kıdemlilerle çalışırken, etnografi yürüteceğimiz söylenmedi. Benim bildiğim, hiçbir antropolog meslektaşım da öğrencilerle çalışırken sınıfta etnografi uyguladığını iddia etmedi. Akademik antropologlar, seminer, atölye çalışması ve konferanslarda etnografi üzerine oldukça fazla konuşurlar fakat etnografi *yapıyor* olduklarını belirttikleri nadirdir. Görünen o ki; etnografi her zaman başka bir yerlerde sürmekte.

Bu anomalilere yeri geldiğinde yeniden döneceğim. Elimi, etnografinin ne olduğunu ifade ederek açmama izin verin. Kelimenin tam anlamıyla *insanlar hakkında yazmak* anlamına gelmektedir. Biz antropologlar yetkin bir tanımlama için muhtemelen sözlüğe bakmayacak olsak bile birileri bakabilir ve bulacakları şey şudur: Irkların ve insanların; gelenekleri, alışkanlıkları ve müşterek farklılıklarının bilimsel olarak betimlenmesi¹. Bu bize tabii ki, oldukça anakronistik geliyor. Biz, ırka yapılan tüm referansları ortadan kaldırmak için hemen harekete geçerdik. Yalnızca alışkanlıkların ve geleneklerin kataloglanmasını aşan bir betimleme olduğu konusunda ısrar ederdik. Betimlemelerimizi beslemek ve onları biçimlendiren insanlara gerçek- bir tarihsel eyleycilik sağlamak için, bu açıklamaların bilimsel olarak kabul edilebileceği kavrayışları nitelendirmek isteyebiliriz. Etnografik betimlemenin bir bilimden çok sanat olduğunu söyleyebiliriz, fakat bundan dolayı daha az doğru veya daha az güvenilir değildir. 17. yüzyıldaki Hollandalı ressamı gibi, 20. yüzyılın Avrupalı ve Amerikalı etnograflarının da “betimleme sanatı” icra ettikleri söylenebilir (Alpers, 1983), çizgiler ve renkler yerine ağırlıklı olarak kelimelerle olsa da. Onları hâlâ çağdaş çalışmaları ölçüye vurduğumuz bir standarttır.

Bu sorunlar bıktırarak kadar tartışıldı. Bu tartışmanın büyük bir kısmı sözde “temsil krizi”nin başlığı altındadır. Mantıklı olarak; kimin betimleme hakkına sahip olduğu, hangi temellere göre bir betimlemenin diğerlerinden daha güvenilir ve yetkin olarak ele alınabileceği, metinde yazarın ne ölçüde görünür olabileceği veya olması

¹ Kısaltılmış Oxford İngilizce Sözlük, 6. basım, “etnografi”.

gerektiği ve yazım sürecinin nasıl daha çok işbirliğiyle gerçekleştirilebileceği üzerine tartışmalı sorular sorulmuştur. Bu tartışmaları uzatma niyetinde değilim. Daha çok neyin *etnografik olmadığına* odaklanıyorum. İnsanların yaşamlarını ve yaşantılarını kaydetmek üzere yazılmış olan bir monograf haklı olarak, etnografik olarak adlandırılabilir, hatta aynı amaçları taşıyan bir film için de bu söylenebilir; bu terimin insanlarla olan karşılaşmalarımız, bu karşılaşmaların ortaya çıktığı saha çalışması, onu yürüttüğümüz yöntemler ya da buradan çıkacak bilgi için kullanılabilirliğini ise düşünmüyorum. Doğrusu, karşılaşmaları, saha çalışmasını, yöntemi ve bilgiyi etnografik olarak karakterize etmek kesinlikle yanlıcıdır. Kendinden başka betimleyecek biri olmadığına oto-etnografi ve yalnızca seçilmiş objeler olduğunda müze etnografisi, açıkça bir tezat oluşturmaktadır. Etnografik teoriye gelecek olursak, bence bu antropolojinin tam anlamıyla öne çıkarılması demektir.

Dünyayla Karşılaşmak

Etnografik karşılaşmalarla başlayacağım. Basitçe ifade edersek: araştırmamız sürecinde, insanlarla yüz yüze geliriz. Onlarla konuşuruz, onlara soru sorarız, hikâyelerini dinleriz ve ne yaptıklarını izleriz. Yetkinliğimiz ve yeterliliğimiz ölçüsünde onlara katılırız. Burada bilhassa özel veya sıra dışı olan bir durum yok; nihayetinde bu insanların her zaman yaptığı bir şeydir, birbirleriyle karşılaşırlar. Öyleyse etnografik bir karşılaşmayla, etnografik olmayanı birbirinden ayıran şey ne olabilir? Saha olarak hayal ettiğiniz yerdesiniz. İnsanlara onlardan bir şeyler öğrenmek için geldiğinizi söylüyorsunuz. Muhtemelen size pratik becerilerinden bazılarını öğreteceklerini veya bazı şeyler hakkında neler düşündüklerini açıklayacaklarını umuyorsunuz. Gözlemlediklerinizi veya insanların size neler söylediğini hatırlamak için çok çabalyorsunuz, unutmayayım diye fırsat buldukça hepsini saha notlarına yazıyorsunuz. Sizin başkalarıyla karşılaşmalarınıza etnografik bir kıvrım ekleyen bu öğrenme hevesi, gayretli hafıza çalışması ya da belki ardıl olarak alınan notlar olabilir mi?

Yanıt, hayır. Etnografiklik olarak adlandırabileceğimiz şey karşılaşmaların doğasına özgü bir nitelik değildir, daha ziyade öğrenmenin, hatırlamanın ve not tutmanın geriye dönük olarak tamamen başka bir şeyin bahanesini üretmek amacıyla dönüştürülmesine dayalı bir değerlendirmedir. Gizlide bilgi kaynağı olarak kayda geçirdiğiniz insanlardan saklanan bu örtülü bilgi belgelere dayanır. Deneyiminizi, anılarınızı ve notlarınızı daha sonra bir açıklama yapmanıza olanak sağlayacak malzemeye -bazen yarı bilimsel bir eğilim olarak "data"ya- dönüştüren şey budur.

Karşılaşmaları etnografize edebilmek adına böyle ikili oynamak zorunda kalmanın yarattığı riskler iyi bilinir ve çok tartışılmıştır. Kimse antropologları bu duruma sırtını dönmekle suçlayamaz. Hatanın kaynağı burası değil. Hata daha ziyade, insanlarla olan karşılaşmalarımızın neticesini bu karşılaşmaların öncesine yerleştirmeyi beceren zamansal çarpıtmada yatıyor. Johannes Fabian (1983, s. 37), “gelişmekte olan antropolojinin şizokronik eğilimleri” diyerek bu çarpıtmayı kastediyor. Aslına bakılırsa, karşılaşmaları etnografik olarak sunmak, yeni başlamış olanı -gelişmekte olan ilişkilerde ortaya çıkacakları- hali hazırda bitmiş olan geçici geçmişe sevk etmektir. Yani, birisinin başkalarıyla yüz yüze görüşürken, halihazırda sırtını onlara dönmüş olması gibi. Bu, karşılaşma esnasında önümüzde duranı, arkamızda bırakmaktır. Gerçekten de iki yüzlüce!

Bir dönem boyunca, insanlarla olan karşılaşmalar, saha çalışması olarak bildiğimiz biçimde tasnif edildi. Nitekim, daha önce etnografize etme için dile getirdiğim itirazlar bunun için de geçerli. Saha çalışması, içerdiği karşılaşmalardan daha fazla etnografiklik içermez. Etnografinin saha çalışmasıyla bir araya getirilmesi disiplin içerisinde oldukça yaygındır ve nadiren sorgulandığı için de daha aldatıcıdır. Yaygın kaniya göre saha, aslında gerçekten *orada olduğunuzda* ve gündelik hayatın akışına kapılmışken asla deneyimlenemez -yalnızca onu geride bırakıp, hakkında yazmaya başladığımızda ön plana çıkar. Kabullenmeye daha az hazır olduğumuz şey ise, aynı şeyin etnografik olan için de geçerli olduğudur. Belki de, gerçekten tutarlı olacaksak, hem etnografiyi hem de sahayı, etnografik saha çalışmasından çıkarmalı ve bunun yerine de denenmiş ve test edilmiş çalışma şeklimize, yani *katılımcı gözleme* başvurmalıyız. Jenny Hockey ve Martin Forsey'in (2012) dikkat çektiği gibi, etnografi ve katılımcı gözlem kesinlikle aynı şey değildir.

İçeriden Gözlemlemek

Gözlemlemek etrafta neler olup bittiğini izlemek ve tabii ki aynı zamanda dinlemek ve hissetmek anlamına gelir. Katılım ise; dikkatinizi çeken kişiler ve şeylerle birlikte bir yaşam sürdürürken, bulunduğunuz andaki etkinlik içerisinde bunları yapmaktır. Karşılaşmayla ilgili olarak, antropolojik katılımcı gözlemin, tüm insanların -en çok da çocukların- her zaman yaptıklarından yalnızca derece farklılığı vardır. Fakat çocukların tüm yaşamları öğrenmeye adanmıştır. Kısıtlı zaman için yeni bir düzene tamamen yeni biri olarak adım atan yetişkin bir antropolog için ise, güçlükler önemli ölçüde daha büyüktür. Bir çalışma biçimi olarak -ya da belki hepimizin çalışma biçiminin bir özeti olarak dersek daha iyi ifade edebiliriz- katılımcı gözlem yürekten desteklediğim bir

yöntemdir. Fakat, bunun yaptığımız şey için neden bu kadar önemli ve gerekli olduğunu tam olarak kavrayabildiğimiz konusunda emin değilim. Bu açıdan, iki noktaya dikkat çekmek istiyorum. Birincisi ontolojik taahhüt hakkında, ikincisi ise - ikinci bölümde değineceğim- eğitim hakkında.

Kimi zaman, katılımın ve gözlemin birbirleriyle çeliştiği varsayılmaktadır. Birisi nasıl, hem neler olup bittiğini gözlemleyip hem de eş zamanlı olarak buna katılabilir? Bu bizden yüzmemizi ve aynı anda bankta oturmamızı istemekle eş değer bir durum değildir. Michael Jackson, “birisi hem gözlemleyebilir, hem de katılabilir” diye yazmıştır, “art arda fakat eş zamanlı değil.” (1989, s. 51). Şöyle devam eder; gözlem ve katılım iki farklı türde veri sağlar, sırasıyla, objektif veri ve subjektif veri. Öyleyse nasıl olur da, katılıma sadakat ile gözlemin yansızlığı bir araya getirilebilir? Bu sorular, köklerini insan varoluşunun yapısal olarak *dünyada olmak* ve *onu bilmek* arasında bölünmüş olduğu, normal bilimin kurallarından almaktadırlar. Katılım ve gözlem arasında olduğu iddia edilen bu çelişki söz konusu bölünmenin sonucundan başka bir şey değildir. Öyle görünüyor ki, insanlar olarak dünya hakkındaki gerçeğin peşine ancak bizi ondan uzaklaştıran ve kendimize yabancı bırakandan kurtularak düşebiliriz (Ingold, 2013, s. 5).

Tabii ki antropoloji, pasif bir şekilde var olmanın bilmeye birbirlerinden bu şekilde kesilerek ayrılmasına razı gelemez. Beşeri bilimlerdeki diğer herhangi bir disiplinden farklı olarak, bilginin başkalarıyla birlikte yaşamaktan edinildiğini göstermek için gerekli olanaklara ve kararlılığa sahiptir. Hepimizin gayet iyi bildiği gibi, bu bilgi dünyayla ilgili önermelerle değil, çevremizle olan doğrudan, tatbiki ve duyuşsal etkileşimler sırasında gelişen algılama becerileri ve yargılama kapasitelerinden meydana gelmektedir. Bu, gözlemin yalnızca dikkatimizi çeken varlıkların ve şeylerin nesnelleştirilmesine ve bunların ortaklıklar üzerinden yaşadığımız duygusal ilişkiler alanından çıkarılıp bir kenara konulmasına adanmış bir uygulama olduğu yönündeki yaygın yanılgıyı kati olarak çürütmek demektir. Jackson'ı hatırlayın (1989, s. 51), gözlemin “nesnel veri” ürettiğini dile getirmektedir. Hiçbir şey hakikatin ötesinde olamaz. Çünkü gözlemlemek nesnelleştirme değildir; insanlara ve şeylere katılmak, onlardan bir şeyler öğrenmek, kuralları takip etmek ve tatbik etmektir. Doğrusu şu ki; katılım olmadan gözlem olmaz -yani algı ve eylemin, gözlemlenen ve gözlemleyenin sıkı sıkıya bir birlikteliği olmadan olmaz (Ingold 2000, s. 108). Dolayısıyla katılımcı gözlem, kesinlikle insanlardan bir şeyler öğrenme bahanesiyle onlar üzerinden istihbarat toplamanın gizli bir tekniği değildir. Daha ziyade gelişimimiz ve

formasyonumuz için, hem kağıt üzerinde hem de eylemde dünyaya borçlu olduğumuz bir sorumluluktur. Ontolojik taahhülle anlatmak istediğim bu.

Dikkate Dayalı Bir Eğitim

Fakat katılımcı gözlemi uygulamak da bir eğitimden geçmektir. Aslına bakarsanız, “eğitim” kelimesinin “etnografi” yerine geçirilmesinin antropolojinin en temel amaçlarından biri olması konusunda sağlam gerekçeler olduğuna inanıyorum. “*Eğitim antropolojisi*” olarak adlandırılan, küçük ve haksız yere ihmal edilen alana destek vermeyi kastetmiyorum. Daha ziyade, antropolojinin bir eğitim pratiği olduğu konusunda ısrar etmek istiyorum. Bu, Kenelm Burridge'in (1975, s. 10) *metanoya* olarak adlandırdığı, “her birinin bir varoluş dayanağını değiştirdiği, sürekli dönüşüm serilerine adanmış bir pratiktir”. Burridge, metanoyanın etnografinin amacı olduğunu savunsa da, bana göre eğitimin amacını daha uygun bir biçimde tanımlıyor. Burridge'le, büyük bir kısmını Sierra Leone'daki Kuranko halkı arasında yürüttüğü kendi araştırması üzerine düşündüğünde tamamen aynı fikirde olan Jackson (2013, s. 28) şunu kabul eder; “Sierra Leone, şu an olduğum kişiyi ve yaptığım antropolojiyi şekillendirerek beni dönüştürdü.” İşte tam da bu yüzden yaptığı antropoloji bir etnografi değil, eğitim pratiğidir. “Kuranko üzerine araştırmamın benzersiz bir yaşam dünyasını ya da yabancı bir dünya görüşünü aydınlattığını hiçbir zaman düşünmedim” itirafında bulunur. “[Araştırmam] daha ziyade *insan olma* durumunu keşfetmek için bulunduğum bir laboratuvardı” (age.).

Jackson, Kuranko mentörleriyle, insan olma koşullarını ve olanaklarını inceliyor. Bu tam olarak antropoloji yapmaktır. Fakat aynı sebepten, Kuranko yaşam dünyasına ışık tutmadığı için de etnografi değildir. Ama buna rağmen, Jackson kendini etnograf olarak tanımlamaya devam ediyor! Diğer yandan, antropoloji projesini eğitimsel terimlerle tanımlamaya da yaklaşıyor: “deneyim üzerine düşünmenin yeni olanaklarını açmak” (age., s. 88) ile ilgili olarak – süreci, filozof Richard Rorty'nin izinden giderek, *terbiye etmek (edification)* olarak tanımlıyor. Rorty'e göre terbiye etmek muhavere/iletişim sürecinin devamını getirmektir ve aynı nedenden dolayı, hakikate dair nihai ve nesnel tüm varsayımlara karşı çıkmaktır. Bunun “bazen şairlerin neden olabileceği merak duygusuna- güneşin altında yeni bir şeyler olduğuna, halihazırda orada olanın temsilinde doğru olmayan bir şeylerin olduğuna, (en azından şimdilik)

açıklanamayacak ve kısıtlı olarak betimlenebilecek bir şeylerin olduğuna dair bir merak” açık bir alan olduğunu belirtmektedir (Rorty 1980, s. 370).

Rorty'nin şaire atfettiği bu merak duygusu, aynı zamanda antropolojik duyarlılığın da köklerinde yatmıyor mu? Tıpkı şiir gibi antropoloji de, terimin orijinal anlamıyla, okul kurumunun asimilasyonu ile kazandığı anlamdan oldukça uzak olarak, bir eğitim arayışıdır. Latince *çıkarmak* (*educere*) kelimesinden türetilen (*ex* “dışarı ve *ducere* “öncülük etmek”) eğitim; bugün yaygın olarak kabul gören, bilgiyi zihinlere aşılama anlamından ziyade, dışarıdaki dünyada acemiler için yol gösterici olmakla ilgilidir. Bu anlamda eğitim; bizi bir konuma yerleştirmek ya da bize bir bakış açısı yüklemek yerine, bizi hangi konum ya da perspektiften benimsemiş olursak olalım, herhangi bir bakış açısından uzaklaştırmakla ilgilidir. Kısacası, eğitim filozofu Jan Masschelein'in gözlemlediği gibi, bu bir *maruz kalma* pratiğidir (2010a, s. 278).

Kuşkusuz, başka hiçbir şey olmasa bile, katılımcı gözlem böyle bir pratiktir. Acemi antropologları başkalarının yaptıklarına ya da söylediklerine, etraflarında neler olup bittiğine *katılmaya*; ucu nereye varırsa varsın, nereye götürürlerse götürsünler, başkaları nereye gidiyorsa onları izlemeye ve yönergelerini takip etmeye çağırır. Bu durum sinir bozucu olabilir ve ciddi anlamda varoluşsal riskler ortaya çıkarabilir. Bu, bir botu henüz oluşmamış bir dünyaya itmek gibidir- henüz hazır olmayan ve her zaman başlangıç aşamasında olan, sürekli ortaya çıkma halinin doruğunda olan bir dünya. Verilen değil, *verilme aşamasında* olanın buyruğu altında olan, *beklemeye* hazır olmalıdır (Masschelein 2010b, s. 46). Aslına bakarsanız, bir şeyleri beklemek de tam anlamıyla onlara katılmak demektir.

Öznelerarasılık ve Karşılıklılık Üzerine

Her antropologun bildiği gibi, katılımcı gözlem epey bir süre beklemeyi gerektirir. Gerçek zamanlı olarak gerçekleştirilen katılımcı gözlem, kişinin kendi algı ve eylemlerini diğerlerinin hareketleriyle eşleştirir, müzikal düzenlemelerde melodik dizilerin eşleştirilmesi gibi. Bu, sürekli olarak birbirini yanıtlayan hareket eşleştirmeleri için *karşılıklılık* terimini kullanıyorum (Ingold 2013, s. 105-8). Bunu yaparken, çevremizdeki oluşlardan tam bir denklik ya da *simulacrum* çıkarmaya çalışmıyorum. Bunun betimleme veya temsille bir hiçbir ilgisi yok. Daha çok bu oluşları, kendi müdahalelerimiz, sorularımız ve tepkilerimizle yanıtlamakla- başka bir deyişle diğerleriyle *dikkat odaklı* biçimde yaşamakla ilgili. Bu açıdan katılımcı gözlem bir karşılıklılık pratiğidir. Yine de etnografinin şizokronik çerçevesi içerisinde değerlendirildiğinde, karşılıklılık öznelerarasılığın oldukça farklı bir görünümünde

yeniden ortaya çıkmaktadır. Ve Edmund Husserl'dan yola çıkarak, öznelerarasılık, diğerleriyle dikkat odaklı olarak değil, *kasıtlı olarak yaşamaktır* (Duranti 2010; Jackson 2013, s. 5).

Etnografik öznelerarasılıkla ilgili olarak sormamız gereken şudur: varoluşsal bir koşul olarak verili olarak mı gelir, yoksa iletişimsel bir sonuç olarak mı kazanılır? Bu soruyu yanıtlamak mümkün değil, çünkü karşılaşmaların etnografize edilmesinin, sonuçları başlangıç koşullarına dönüştürmesi hamlesine gömülmüş durumdadır. Bununla birlikte, bu soru karşılıklılıkta ortaya çıkmaz. Karşılıklılık ne verilidir ne de kazanılmıştır, her zaman oluşum halindedir. Birincisi; bir nesne (antropoloğun kendisi gibi) ve diğerleri *arasındaki* belirleyici bir ön ek benzeri bir ilişki değildir, daha çok kesişen yolları açan veya sürdürüdür. Bir diğeri; bu sürdürüş esnasında, insanlar ve şeyler imleyen bir son ek gibi, halihazırda belirlenmiş değildir, belirlenme sürecindedir. Tam anlamıyla nesne değildirler, aynı şekilde obje veya obje-nesne melezi de değildirler. Onlar fiillerdir. Bu diğer oluşlar için olduğu kadar insanlar için de doğrudur. Aslına bakılırsa insanlar esasen birer varlık değil “oluşum”dur (Ingold ve Palsson 2013). Nerede olursa olsunlar insanlaşma sürecindedirler. Yani duygularını ve düşüncelerini anlatıp yanıt bekleyen mektup yazarları gibi, birbirlerinin etrafında döne döne ve böylece uzayıp giden şekilde yaşamlarını sürdürürler. Johannes Fabian'ın (HAU'nun bu sayısında yer alan ilgili bölümde) öznelerarasılıkta bulduğu açık uçlar, tam olarak, karşılıklılıkta eklemlenmiş haldedir ve yaşamın devam etmesini sağlayandır. Her şeyin ve herkesin birbirine zaten bağlı olduğu, tüm çizgilerin A'dan B'ye gittiği bir dünyada hiçbir şekilde yaşam mümkün olmayacaktır.

O halde katılımcı gözlem, üzerlerine çalışmak veya bir şeyler öğrenmek istediğimiz kişilerle bir karşılıklılık içerisine katılmak demektir, bu geriye dönük değil ileriye doğru bir hamledir. Antropolojinin eğitsel amacı, dinamiği ve potansiyeli burada yatmaktadır. Bu yüzden, öğrenmenin yörüngelerine kendi çıkarımlarını dayatan, onları “sonuçlara” ulaşma amacı taşıyan bir veri toplama uygulamasına dönüştüren ve genelde araştırma yazıları ve monograflar biçiminde karşımıza çıkan tanımlayıcı ve belgeleyici etnografinin tam tersidir. Bu durum da bizi yöntemlerle ilgili soruya getirir. Tabii ki etnografi sözcüğünün, kullanımda, tıpkı alan çalışmasından önce gelmesi gibi yöntemden önce gelmesi de yaygın bir durumdur. Genellikle bir tür katılımcı gözlemi belirtmek için kullanılmaktadır. Daha önce, katılımcı gözlemin etnografize edilmesinin onun hem ontolojik taahhüdünü hem de eğitsel amacını zayıflattığını söylemiştim. Bununla birlikte yöntemle ilgili sorular hâlâ geçerli. Katılımcı gözlem ve etnografinin

tamamen farklı olduğunu, birinin bir karşılıklılık pratiği diğersinin ise betimleme pratiği olduğunu kabul etmenin de bir yöntem olduğu düşünülebilir mi?

Çalışma Biçimi

Bu tabii ki yöntemden kastettiğimizin ne olduğuna bağlıdır. Belki katılımcı gözlemi bir *çalışma biçimi* olarak karakterize etmemiz mümkündür. Muhtemelen C. Wright Mills'in, entelektüel ustalık üzerine yazdığı ünlü yazılarında; bir disiplinin kuramı ve yöntemi arasında ayırımın söz konusu olamayacağı yönündeki ısrarında da, aklında olan buydu (1959, s. 216). Her ikisi de ustalık pratiğinin ayrılmaz yönleridir. Bu bakış açısına göre, antropolojinin yöntemi, uygulayıcılarının insanlar ve materyallerle çalışmasıysa, disiplininin kökleri de uygulayıcının neler olup bittiğini takip etmesine ve karşılığında yanıt vermesine olanak tanıyan gözlemsel katılım ve algısal uyumda yatmaktadır. Fakat bu normal bilimin protokollerinde geleneksel olarak kastedilen belirli bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik olarak önceden tanımlanmış ve düzenlenmiş adımların izlendiği yöntemden uzaktır. Katılımcı gözlemin adımları ise, hayatın kendisinde olduğu gibi koşullara bağlıdır ve bir sona doğru ilerlemez. Daha çok geçmişin bilincinde olan diğersleriyle -insan olsun olmasın- bir arada bir yaşam sürdürmenin ve sürdürülmenin yolları üzerinden geçer, mevcut şartlarla uyumludur ve geleceğin ortaya çıkarması mümkün olasılıklarına da açıktır.

Öyleyse etnografi *tam manasıyla* nedir? Bir yöntem mi? İnsanlar hakkında yazma becerisi olarak, Mills'in dikkat çektiği gibi, etnografi elbette kendi yöntemlerine sahiptir. Fakat daha büyük bir görev adına uygulanan bir *yöntem* olup olmadığı sorgulamaya açıktır. Ben kuvvetle, öyle olmadığını savunuyorum. Etnografi kuşkusuz kendi başına bir değer taşımaktadır, bir başka şey için bir araç olarak değil. Gerekçesi için fazla öteye bakmamıza gerek yok. Etnografinin varoluşunu borçlu olduğu daha büyük ne var? Gelenekselci biri bunun karşılaştırmalı antropoloji olduğunu söyleyebilir. Bir zamanlar etnografiyi; dünyadaki farklı toplumlar ve kültürler üzerinden edinilen ve daha sonra kuramsal genellemelerimizi sınamak için kullanılacak ampirik verilerin özetlenmesi olarak ele almamız söyleniyordu (Sperber 1985 s. 10-11). Bugün hâlâ, genel bir sınıflandırmaya ilişkin kavrayışlar ortaya çıkabileceği umuduyla orada burada yapılmış çalışmaları bir araya getirmekte ısrar ediyoruz. Yalnızca etnografik yazımın salt "verilere" indirgenerek değersizleştirilmesi değil, bunun yanında evrensellerin kendi soyutlamamızdan daha fazla şeyler olduğu fikrinin de uzun süredir hatalı olduğu

görülmektedir. Daha önce de belirttiğim gibi antropoloji ve etnografi gerçekten de farklıdır fakat bu farkın, genel ve özel arasında veya karşılaştırmalı-kuramsal çalışma ve sahada ampirik veri toplama arasındaki farklardan birine göre olduğu söylenemez. Etnografi antropolojinin girişi değildir, tıpkı saha çalışmasının yazımın başlangıcı olmadığı gibi. Aynı şey tersi için de geçerli. Etnograf yazar, genellikle bir karşılıklılık içerisinde gözlemci olan antropolog ise dünya içerisindeki düşünme işini gerçekleştirir (Ingold 2011, s. 241-243).

İnsan Yaşamı Muhaveresi

Düşünmenin meyvelerini “bilgi” olarak adlandırmaya meyilliyiz. Bazen antropolojik bilgi hakkında bazen de etnografik bilgi hakkında konuşuyoruz. Bu bilginin neye eşdeğer olduğu sorusu üzerinde muazzam miktarda mürekkep dökülmüştür. Son zamanlarda, bilginin, yalnızca var olan, keşfedilmeyi bekleyen ve kavramlar ve kategoriler tarafından düzenlenmiş gerçeklerden oluşmadığı; daha ziyade başkalarıyla olan ilişkilerimizin ilerleyişinden geliştiği ve çoğaldığı konusunda yaygın bir kanı var. Bu görüşü destekleyen argümanları tekrarlamayacağım fakat onları anlaşılabilir olarak alacağım. Bob White ve Kiven Strohm'un HAU'nun bu sayısında yer alan bölümlerindeki önsözde açıkladıkları gibi, bilgi *ortak üretimdir*. Gelgelelim, daha önce belirttiğim gözlemlere dönecek olursak, mesele şu ki; kendilerini değişimli olarak hem antropolog hem de etnograf olarak adlandıran çoğu meslektaşımın gözündeki bilgi üretimi; ya ortak üretim ya da onların deyişiyle “etnografi” denen şey, akademinin duvarlarına çarpmış ve oradan içeriye nüfuz edememiş gibi görünmektedir. İçeride, birbirleriyle ve öğrencileriyle sürekli etnografi *üzerine* konuşuyorlar ve tabii ki bunu yazıyorlar, fakat *yapmıyorlar*. Dolayısıyla katılımcılarla ortak üretilen bilgi etnografiktir fakat öğrencilerle ortak üretilen değil.

Burada, öğrencilerimizin ya da akademik meslektaşlarımızın etnografaları haline gelmemizi salık vermiyorum. Biz burada onlarla *bir arada* çalışmak için varız, *onlar üzerine* araştırmalar yürütmek için değil. Bunun yanında, aralarında çalıştıkları insanlarla yaptıkları işbirliklerinden (veya karşılıklılıktan) doğan bilgiyi etnografik olarak nitelendirmekte ısrarcı olanları, meslektaşları ve öğrencileriyle olan karşılıklılıklarından doğan bilgiyi tanımlamak için bunu neden eş değer uygunlukta kabul etmediklerini açıklamaya davet ediyorum. Bunun nedeni, aksine tüm protestolara rağmen, akademinin içerisinde ve dışında, kimlerden öğrenebileceğimiz ve kimlerle öğrenebileceğimiz arasındaki habis ayrımı yeniden üretmeye devam etmeleri

değil midir? Kuşkusuz, büyük akademisyenlerden eğitim almak için çabalarken; yaşamımızın geri kalanını onların fikirlerini, dünya görüşlerini veya felsefelerini betimleyerek veya temsil ederek geçiremeyiz. Daha ziyade, önümüzde uzanan kritik görevler için, algısal, ahlaki ve entelektüel becerilerimiz geliştirilmelidir. Ancak eğer öyleyse, yani daha önce savunduğum gibi, antropoloji pratiği akademinin ötesinde bir eğitimden geçmekse, aynı şey “akademik olmayan” muhataplarımızla olan karşılıklılarımız için de geçerlidir. Her nereden gelişirse gelişsin, bilgi bilgidir ve aynen akademinin içinde olduğu (veya olması gerektiği) gibi etnografikten ziyade eğitsel olmalıdır, bu yüzden de akademinin ötesinde olmalıdır.

Bahsettiğim çarpıklığın bir örneği, Catherine Besteman ve Angeliqe Haugerud'ın *Antropology Today* dergisindeki yakın tarihli bir yayınından geliyor. Kamu antropolojisi için bir çağruları var. Tabii, onların da kabul ettiği gibi, antropolojinin kamusal olmadığı bir zaman dilimi hiç olmamıştır, “bu bağlamda bizim disiplinler *kuvvetimiz* etnografidir ve katılımcılarımızın görüşlerini dikkatli bir biçimde inceleriz” (Besteman ve Haugerud 2013, s. 2). Fikirlerin dikkatli bir biçimde, hatta adli olarak incelenmesinin iyi bir akademisyen olmanın temel arzularından biri olduğu konusunda hemfikir olan ilk kişi ben olurum. Fakat bunu etnografi adına yapmak, kamusal anlayışta daha görünür olabilecek başka yollarla yapma ve bilmeye girilen eleştirel sınamayı etkisiz hale getirmektedir. Neden? Çünkü bu yolların etnografize edilmesiyle öncelik; katılımdan raporlamaya, karşılıklıktan betimlemeye, gelecek olasılıklarının birlikte hayal edilmesinden zaten geçmişte olan şeylerin nitelendirilmesine kaymaktadır. Tıpkı teleskopun yanlış tarafından bakmak gibi. Eğitimimizin sağladığı vizyonla, dünyayı aydınlatmak ve geliştirmek yerine, etnograf, başkalarının inceleme yollarını desteklemek adına, bakışlarını dünyanın üzerinden çeker. Akademideki mentörlerimiz ve akranlarımıza böyle bir şey yapmaya kim cesaret edebilir? Bununla birlikte, duvarlarının ötesinde, böylesi hain bir etkinlik yalnızca bir rutinden ibaret değildir, onu disiplinimizin güçlü noktası olarak işaretledik bile!

Antropolojiyi Öne Çıkarmak

Antropolojinin kamusal sesini kaybetmesi ya da o sesin çok az duyulabiliyor olması kesinlikle bir endişe kaynağıdır. Diğer takımların kürekçileri, çoğunlukla art niyetli popülist ya da köktenci ajandalarla bu boşluğu doldurmaya çok heveslidirler. Hatta bazıları bu popüler ön yargıları besleme heveslerinde, antropolojik vesikalar uydurmaya da hazır. Antropolojinin gerilemesinin belirtilerinden biri, bu tür kötü niyetleri kontrol altında tutmada başarısız olmasıdır. Giovanni da Col ve David

Graeber (2011, s. ix) etnografik teorinin yenilenmesine yönelik manifestolarında; mevcut çıkmazında “entelektüel bir intihar gerçekleştiriyor” olan antropoloji için yas tutacak kadar ileri gitmişlerdir. Fakat bunu iddia etikleri gibi, özgün bir içgörü talebi için mi yapıyorlar? Ya da bu disiplini kendi kendini yok etmeye bırakan -özellikle kıta Avrupa'sındaki- etnografiden uzaklaşıp felsefeye dönüş mü?

Bence değil. Öncelikle, da Col ve Graeber'in mevcut antropoloji üzerine karamsar değerlendirmelerine katılmıyorum. Özgün içgörülerde herhangi bir sıkıntı olmamıştır. Diğer disiplinlerle karşılaştırsak, antropoloji tutarlı bir biçimde özgünlüğüyle şaşırtmaktadır. Fakat, antropolojik kavrayışların onlar adına umduğumuz daha geniş, dönüştürücü etkilerini engelleyen bir şey varsa, o da sürekli etnografiye başvurulmasıdır. Stuart McLean'in belirttiği gibi (2013, s. 66-67) “etnografik yönelimli tikelcilik” yalnızca “mevcut antropolojik araştırma için olağan yapı olmakla kalmamış, aynı zamanda çağdaş toplumsal süreçleri kavramadaki geçerliliği konusunda süregelen birçok argümanın da temelini oluşturmuştur”. McLean “neredeyse her yerde paylaşılan bu antropoloji vizyonuna” şüpheyle yaklaşıyor; ben de öyle. Sosyal geçerliliği artırmaktan çok uzak olarak, bana göre etnografiye duyulan bu cazibe, antropolojiyi, popüler etnograf kalıp yargısında rehin tutuyor; dayanaksız olarak değil, her zaman kaybolmanın eşliğindeki hayatların geriye dönük kaydını tutmaya mahkum biri olarak.

Öyleyse etnografik teori adına devam eden, felsefenin ve pragmatizmin bu tuhaf karması nedir? Bazı açılardan, “içinde insanlar olan felsefe” olarak benim kendi antropolojime başladığım yere geri dönüyor: hayatın nasıl olabileceğine dair spekülasyon bir sorgulama ile belirli zamanlardaki ve mekânlardaki insanlar için hayatın nasıl olduğuna dair pratik deneyime dayanan bilgi arasındaki gerginlikten güç alan bir girişim (Ingold 1992, s. 696). Bunun yanında, etnografize etmede bu deneyimin şizokronik olarak arkamızda -hatta yaşandığı gibi- bırakıldığını belirtmişim. Teoriye gelecek olursak, bu, etnografların kendi saha konumlarından uzaklaştıklarında, geriye getirdikleri “kavrayışların” takas edildiği bir alan haline gelmektedir. Egzotik sanat duayenleri gibi, hazinelerini sergilemek ve onların karşılaştırılmaları veya yan yana dizilmelerinden bir değer çıkarma hevesindedirler. Etnografik teori müzesinde, *totem*, *mana* ve *şaman* gibi köklerini dünyadaki üç kıtadan alan bu konsept-nesnelere raflarda, onları bir tür “ayırıcı homonimite” haline getirecek mucizeyi ortaya çıkaracak usta bir bilim insanının dikkatini çekmeyi bekliyorlar (da Col ve Graeber 2011, s. viii).

Aslına bakacak olursak, etnografi ve kuram, en fazla ışınlarını iki zıt yöne çevirmiş biri zihni diğeri dünyayı aydınlatan bir hiperbol kadar birbirlerine benzerler.

Sırt sırta dururlar ve karanlık onların arasında hüküm sürer. Peki ya bu yayların her biri, bir diğerini ıslıl ıslıl aydınlatılmış bir elipse kucaklayacak şekilde yönünü tersine çevirirse? O zaman ne etnografiye ne kurama hatta ne de her ikisinin birleşimine sahip olmayız. Elimizdeki, bölünmemiş, dokular arası bir *antropoloji* alanı olur. Eğer etnografik teori bir hiperbolse, antropoloji elipstir. Etnografi döndüğü zaman, artık etnografi değil gerçek yaşamın eğitsel karşılıklılıkları olacaktır. Ve teori de döndüğü zaman artık teori değil, dünyayla gerçekleşen gözlemsel ilişkilenimler tarafından beslenen bir tahayyül olacaktır. Gerçeklik ve tahayyül arasındaki kopukluk -biri gerçeklere, diğeri teoriye eklenmiştir-, bilinç tarihindeki hasarın büyük bir kısmının kaynağıdır. Bu durumun düzeltilmesi gerekiyor. Bunu onarmak, her şeyden önce antropolojinin görevidir. Etnografinin yayılmasını durdurmak adına, daha fazla teori istemiyorum. Benim talebim, antropolojiye dönüş.

Kaynaklar

- Alpers, S. (1983). *The art of describing: Dutch art in the seventeenth century*. London: Penguin.
- Besteman, C. and Angelique, H. (2013). The desire for relevance. *Anthropology Today* 29 (6): 1–2.
- Burridge, K. (1975). Other people's religions are absurd. In *Explorations in the anthropology of religion: Essays in honour of Jan Van Baal*, edited by Walter E. A. van Beek and J. H. Scherer, 8–24. The Hague: Martinus Nijhoff.
- da Col, G. and Graeber, D. (2011). Foreword: The return of ethnographic theory. *Hau: Journal of Ethnographic Theory* 1 (1): vi–xxv.
- Duranti, A. (2010). Husserl, intersubjectivity and anthropology. *Anthropological Theory* 10 (1): 1–20.
- Fabian, J. (1983). *Time and the other: How anthropology makes its object*. New York: Columbia University Press.
- Hockey, J. and Martin F. (2012). Ethnography is not participant observation: Reflections on the interview as participatory qualitative research. In *The interview: An ethnographic approach*, edited by Jonathan Skinner, 69–87. New York: Berg.
- Ingold, T. (1992). Editorial. *Man, New Series* 27 (4): 693–96.
- — —. (2000). *The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling, and skill*. London: Routledge.

- — —. (2011). *Being alive: Essays on movement, knowledge, and description*. Abingdon: Routledge.
- — —. (2013). *Making: Anthropology, archaeology, art and, architecture*. Abingdon: Routledge.
- Ingold, T. and Gisli P., eds. (2013). *Biosocial becomings: Integrating social and biological anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, M. (1989). *Paths toward a clearing: Radical empiricism and ethnographic inquiry*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- — —. (2013). *Essays in existential anthropology*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Masschelein, J. (2010a). The idea of critical e-ducational research—e-ducating the gaze and inviting to go walking. In *The possibility/impossibility of a new critical language of education*, edited by Ilan Gur-Ze'ev, 275–91. Rotterdam: Sense Publishers.
- — —. (2010b). E-ducating the gaze: the idea of a poor pedagogy. *Ethics and Education* 5 (1): 43–53.
- McLean, S. (2013). All the difference in the world: Liminality, montage, and the reinvention of comparative anthropology. In *Transcultural montage*, edited by Christian Suhr and Rane Willerslev, 58–75. New York: Berghahn.
- Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press.
- Rorty, R. (1980). *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sperber, D. (1985). *On anthropological knowledge: Three essays*. Cambridge: Cambridge University Press; Paris: Maison des Sciences de l'Homme.